https://doi.org/10.53656/his2026-3-5-eco

Civilization Boundaries
Цивилизационни граници

ПРОИЗВОДИТЕЛНОСТ НА ТРУДА И ИНТЕГРАЦИОННИ ПРОЦЕСИ НА СТРАНИТЕ ОТ ЕС, НАФТА И МЕРКОСУР В ИСТОРИЧЕСКИ ПЛАН

Доц. д-р Димитър Златинов, доц. д-р Стела Ралева
Софийски университет „Св. Климент Охридски“,
Институт за икономически изследвания при Българската академия на науките

Проф. д-р Надя Велинова-Соколова
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Abstract. This article examines the level and dynamics of average labour productivity (LP) in the countries associated with three major regional economic blocs: the European Union (EU), the North American Free Trade Agreement (NAFTA), and the Southern Common Market (MERCOSUR), over the period 1951–2019. The relevance of the topic stems from the relationship between labour productivity and key macroeconomic indicators, particularly economic growth and economic well-being. The main objective is to characterize LP at both the aggregate and country levels, compare productivity patterns across the three groups, and identify their most significant similarities and differences. The period under analysis is determined by the availability of empirical data on GDP and employment in the Penn World Table 10.1 database. It begins with the post-World War II recovery, includes major global crises such as those of 1971 – 1974 and 2007 – 2009, covers periods of expansion, and ends immediately before the COVID-19 pandemic. The article discusses the economic significance of labour productivity and reviews key empirical findings on its historical development in Europe compared with the United States. It presents a descriptive analysis of the selected country groups. The results indicate a general increase in LP levels, accompanied by a decline in growth rates. The slowdown in productivity growth over the past three decades raises questions about the role of contemporary technological transformations as a driver of economic growth and has potentially adverse implications for regional economic integration. In comparative terms, the upward trend in LP is more pronounced in the EU and NAFTA, while it remains relatively weak in MERCOSUR. Within the EU, smaller economies tend to record higher growth rates, with Luxembourg standing out in average productivity level. The United States occupies a dominant position within NAFTA. Among the

MERCOSUR countries, Argentina records the highest productivity level, whereas Brazil exhibits the highest average growth rate.

Keywords: labour productivity; integration processes; economic integration; EU; NAFTA; MERCOSUR

JEL класификация: D24, E24, F15, N12, N14, N16

Увод

Производителността на труда (ПТ) е съставен икономически показател, който съпоставя постигнатия резултат с вложения труд при осъществяването на икономическа активност на определена икономическа територия за конкретен период. ПТ е мярка за ефективността на производствения процес и в исторически аспект се свързва с оценка на икономическото развитие и благосъстояние. В методологически план ПТ се определя като съотношение между реалния БВП и броя на заетите лица или отработените човекочасове.

Настоящото изследване анализира равнището на средната ПТ и нейната динамика в три от основните регионални икономически обединения в света – Европейския съюз (ЕС), Северноамериканското споразумение за свободна търговия (НАФТА) и Южноамериканския търговски блок (МЕРКОСУР), за близо 70-годишен период – от 1951 г. до 2019 г. Периодът на изследването е предопределен от наличните емпирични данни за БВП и броя на заетите в историческата база данни Pen World Table 10.1 (PWT). Целта на статията е да се разкрият спецификите за всяка от интеграционните общности и да се направят сравнения между тях. Това позволява по-задълбочено и исторически мотивирано разбиране на механизмите, чрез които икономическата интеграция влияе върху икономическия растеж от гледна точка на ефективността на използването на производствения фактор труд.

1. Значение на производителността на труда в икономически аспект

От теоретична гледна точка, ПТ е основен фактор за дългосрочен икономически растеж и подобряване на икономическото благосъстояние. В краткосрочен план нейното равнище се определя и оказва влияние върху цикличните промени в икономиката, инфлацията, валутния курс, заетостта, потреблението и инвестициите. Ball & Moffitt (2001) допускат, че промените в ПТ оказват пряко въздействие върху инфлацията в резултат на времевия лаг между измененията на работните заплати и инфлационните процеси в краткосрочен период. В дългосрочен план този ефект изчезва, тъй като пряката зависимост между ПТ и инфлацията напълно се компенсира от увеличаването на работните заплати. В краткосрочен план забавеният прираст на ПТ може да доведе до влошени очаквания за растежа на работните заплати и фирмените печалби, които да окажат въздействие върху потреблението на домакинствата и инвес-

тициите. В тази насока скоростта на приспособяване на потребителските и фирмените очаквания е от изключително значение. Както Bernanke (2005) изтъква, ако очакванията бързо се адаптират към измененията в ПТ, промените в потреблението и инвестициите също ще се случат бързо и ефектът върху инфлацията ще бъде туширан дори в краткосрочен план. Според хипотезата на Харод-Баласа-Самуелсън (Chong et al. 2012) динамиката на реалния валутен курс зависи от растежа на ПТ в търгуемия спрямо нетъргуемия сектор, както и от начина, по който различията в нея се компенсират между търгуващите страни. Тези процеси дават отражение и върху степента на икономическо сближаване, която е от изключително значение, когато разглежданите икономики функционират в рамките на паричен или търговски съюз, тъй като сближаването по отношение на икономическия растеж, факторната производителност и структурата на икономиката предполага и по-добра координация на икономическите политики (Gomez-Salvador et al. 2006).

По-силната икономическа интеграция засилва капиталовите потоци в рамките на търговския съюз и ускорява натрупването на капитал, което води и до положителни ефекти върху ПТ. Провежданата макроикономическа политика може да засегне динамиката на ПТ чрез ефектите, които оказва върху условията за финансиране на фирмите и техните печалби. Посочените теоретични зависимости илюстрират, че ПТ е едновременно следствие от макроикономическото състояние на страните, но и важна променлива, която засяга неговата динамика, и нейното разглеждане е от ключово значение за извеждане на причините за различията между страните в отделни периоди от тяхното стопанско-историческо развитие при отчитане на интеграционните процеси между тях.

2. Динамика на производителността на труда в Европа в стопанско-исторически план

В исторически план Европа и САЩ са двата основни икономически партньори и конкуренти, които до голяма степен влияят и на глобалната икономическа среда. При проследяването на етапите на развитие на ПТ в Европа и нейната съпоставка със САЩ, което е важно условие за откроряване на различията на техните трудови пазари, се придържаме към класификацията, направена от Van Ark et al. (2008) и European Commission (2011), очертаващи три основни периода.

– 1950 – 1973 г., когато динамиката на ПТ както в Европа, така и в САЩ е повлияна от силното инвестиране и институционална подкрепа след Втората световна война (ВСВ), като е налице относително равностойно развитие на двете икономически сили в това отношение.

– 1973 – 1995 г. при наблюдавано забавяне на темпа на прираст на ПТ в Европа и САЩ, въпреки че растежът на средногодишната ПТ в ЕС – 15 е два

пъти по-висок от този в САЩ в началните години и разликата почти се стопява до 1995 г. (Kutan&Yigit 2009).

– В годините след 1995 г. ПТ в САЩ значително нараства, докато в Европа намалява, като по данни на Европейската централна банка средногодишният ѝ прираст в страните от Еврозоната от 7% през 60-те години на XX век намалява до 1% след 2000 г. и към 2004 г. БВП на един зает в ЕС е с около 10 пр.п. по-нисък от този в САЩ (Lopez-Garcia&Szörfi 2021).

Нарастването на ПТ в първите години след ВСВ се дължи на бума на строителството и големите инвестиционни разходи за възстановяване на икономиките. Цикличните промени водят до по-ниска норма на безработица в Европа спрямо САЩ през 60-те и 70-те години на XX век, която пряко влияе и на равнището на ПТ. Ситуацията коренно се променя в средата на 70-те години на XX век в резултат на появата на стагфлация[1] при рязкото повишаване на цените на петрола през 70-те години на XX век, което е съпътствано и от намаляване на фирмените инвестиции. Шоковото покачване на цената на петрола в световен план води до промяна в структурата на производствените разходи, а оттам – и до спад на ПТ и рязко съкращаване на търсенето на труд. Това е последица от липсата на естествени петролни залежи в Европа за разлика от САЩ. Другата разлика е в поведението на профсъюзите – докато в Европа те се опитват да задържат равнището на реалните работни възнаграждения при повишаване на инфлацията, в САЩ синдикалните организации акцентират на запазването на относителния растеж на заетостта при по-нисък растеж на работните заплати. Както Burda&Wyplosz (2017) посочват за периода 1970 – 1990 г. в страните от формираната по-късно Еврозона реалните работни заплати се удвояват, а заетостта нараства с 10%, докато в САЩ реалните работни заплати нарастват с 50% при 70% нарастване на заетостта. Същевременно в САЩ се наблюдава по-умерен темп на нарастване на работните заплати и създаване на условия за разширяване на заетостта при растящо предлагане на труд най-вече в резултат на имиграционните процеси и т.нар. изтичане на мозъци.

От страна на социалната политика в европейски план описаните процеси са стимулирани от щедрите обезщетения при безработица и наличието на *капан на безработицата* през 70-те години, при който за дадено нискоквалифицирано лице е по-изгодно да получава обезщетение за безработица, отколкото да започне работа. Последиците са загуба на човешки капитал и работни навици, водещи до нарастване на дългосрочната безработица, а оттам – и до спад на ПТ. Именно тези процеси в Европа се свързват със заимстването от физиката на икономическия термин *хистерезисен ефект*, който описва ситуации, при които по-високата действителна безработица води до повишаване на естествената безработица. Blanchard & Summers (1986) изтъкват, че след над 20 години ниска безработица в Европа повечето страни в Западна Европа след началото на 70-те

години на XX век започват да страдат от дълг период на висока безработица, която за 10 години – между 1970 г. и 1980 г., се удвоява. При негативен шок от страна на съвкупното търсене, какъвто е спадът на покупателната способност при растящи цени и разходи за производство, хистерезисният ефект се трансформира в устойчиво повишаване на естествената норма на безработица. Според неокейнсианците именно така могат да бъдат обяснени високите равнища на безработица в Европа от 80-те и 90-те години на XX век.

В технологичен план все повече се налагат компютърните системи и смарт технологиите в производството, които задълбочават изоставането на Европа спрямо САЩ като степен на проникване и ефект върху производителността на труда. „Новата икономика“, която дава предимство на САЩ, ражда и *парадокса на производителността*, който води началото си от показателните думи на Робърт Солоу от 1987 г.: „Можеш да видиш компютърната ера навсякъде, само не и в статистиката за производителността“. Това наблюдение се базира на емпирични данни за периода 1970 – 1990 г., от които се вижда, че нарастващите инвестиции в ИКТ сектора, и най-вече в областта на финансовите услуги и търговията не водят до прекратяване на тенденцията за спад на ПТ дори в САЩ (Niebel 2018).

По отношение на пазара на труда, ситуацията в Европа се променя през 90-те години на XX век, и най-вече в периода на създаването на Еврозоната след 1999 г., когато еластичността на търсенето на труд нараства и по-сериозно се налага колективното договаряне като инструмент за овладяване на високата безработица. Това е периодът на ускоряване на икономическата интеграция между Западна и Източна Европа и формирането на ЕС в познатия му днес вид, който е съпътстван в икономически план със сближаване и догонващ растеж на страните от бившия социалистически блок. Така отварянето на пазара на труда на страните от Западна Европа за работници и служители от Централна и Източна Европа (ЦИЕ) води до съществено увеличаване на предлагането на труд, по-бавно нарастване на работните заплати спрямо САЩ, но и спад в ПТ, породен главно от понижаването на капитала на един зает въпреки навлизането в ерата на дигитализацията. Положителната зависимост между ускоряващата се ПТ и равнището на заетост в САЩ през същия период е отражение на засиления технологичен растеж и активност в икономиката, която е близо до потенциала си (Estevão 2004). Това заключение отново показва съществеността отражение на ситуацията на трудовия пазар, вкл. и по линия на търговската интеграция, върху динамиката на ПТ в Европа.

Изследванията на Marelli and Signorelli (2010) на връзката между заетостта и ПТ също показват, че по-високият прираст на заетостта в Европа е предпоставка за по-нисък растеж на ПТ, което е индикатор за устойчива невъзможност за реализиране на модел на интензивен растеж. Структурните промени на трудовия пазар, водещи до увеличаване броя на заетите лица,

по-ниско възнаграждение на труда и привличане на по-нискоквалифицирани лица от по-слабо развитите страни в Европа са причината за забавяне процеса на натрупване на капитал в Западна Европа и очертават изоставането спрямо САЩ в началните години на дигиталната ера. Този процес все повече се очертава като съществена пречка пред ускоряването на европейската конкурентоспособност (Draghi 2024). Посочените предпоставки не позволяват на Европа да се възползва в достатъчна степен от позитивите от икономическата глобализация върху ПТ, които Lopez-Garcia & Szörfi (2021) изтъкват, че най-вече са свързани с увеличаване на възможностите за износ, засилване на пазарната конкуренция и интернационализацията на производството чрез по-високата отвореност на глобалните пазари и привличането на чуждестранни инвестиции.

Процесите на икономическа интеграция в Европа водят и до още една обективна причина за изоставането на ПТ спрямо САЩ, а именно качеството на човешкия капитал. Kutan & Yigit (2009) стигат до извода, че човешкият капитал е най-важният фактор за растежа на ПТ в т.нар. нови държави членки на ЕС, който има потенциала в най-висока степен да доведе до догонващ растеж и реална конвергенция. В частност, за страните от Еврозоната Aaronson & Sullivan (2001) и Schwerdt & Turunen (2008) подчертават, че увеличаването на заетостта в тях през 90-те години на XX век се дължи на икономическите политики за насърчаване на наемането на нискоквалифицирани работници, които водят до промяна на състава на човешкия капитал на работната сила. Niebel (2018) изтъква, че развиващите страни нямат в достатъчна степен капацитет и възможности за развиване и оползотворяване на човешкия капитал, което води до по-ниски инвестиции в ИКТ сектора. Според Atkinson (2018) изоставането на Европа в тази насока се дължи и на други фактори, като по-бюрократичните процедури, свързани с правенето на бизнес; по-високото данъчно облагане на фирми в областта на ИКТ сектора спрямо САЩ; по-раздробения и фрагментиран пазар, който ограничава възможностите за развитие и води до по-ниски икономии от мащаба. Друг сериозен проблем е застаряването на населението в развитите страни, което води до по-ниска скорост на адаптиране към новите технологии. Образователната система в Европа, която е по-слабо ориентирана към развиване на професионалното образование (Krueger & Kumar, 2005), също е съществена предпоставка за по-нисък растеж на ПТ. Подобна образователна структура, съчетана и със застаряване на населението, води до по-ниски стимули за инвестиране в човешки капитал и допълнително засилва натиска върху европейския трудов пазар.

От друга страна, разминаванията между Европа и САЩ по отношение на ПТ и усвояването на нови технологии в края на XX и началото на XXI век не трябва да се надценяват. Brynjolfsson et al. (2019) изтъкват, че внедряването на нова технология изисква време, докато нейното използване бъде усвоено и това се отрази върху ПТ, което е нормално при очертаните предизвикателства

пред Европа да води и до отложени във времето резултати. Това обстоятелство авторите наричат *Productivity J-Curve* и се позовават на примери от началото на Индустриалната революция и използването на електричеството, за чието пълно разгръщане са били необходими около 50 години.

3. Сравнителен анализ на производителността на труда

Изпълнението на изследователската цел е съобразено с няколко методологични и съдържателни уточнения. Първото от тях е, че средната ПТ се пресмята като частно на реалния БВП в млн. щатски долари ($) по цени от 2017 г. и броя на заетите. Второто уточнение е, че ЕС е сведен до 14-те т. нар. стари държави членки на ЕС, каквито са Белгия, Нидерландия, Люксембург, Франция, Германия, Италия, Дания, Ирландия, Гърция, Португалия, Испания, Австрия, Финландия и Швеция. Това е направено поради липсата на данни за страните от ЦИЕ за целия анализиран период, както и поради едновременното присъединяване на Кипър и Малта заедно с някои от тези страни. Третото уточнение е, че МЕРКОСУР се разглежда като съставен от пет държави – Аржентина, Бразилия, Парагвай, Уругвай и Боливия, поради прекратеното членство на Венецуела през 2016 г., докато НАФТА е в пълния си обхват от три държави – САЩ, Канада и Мексико.

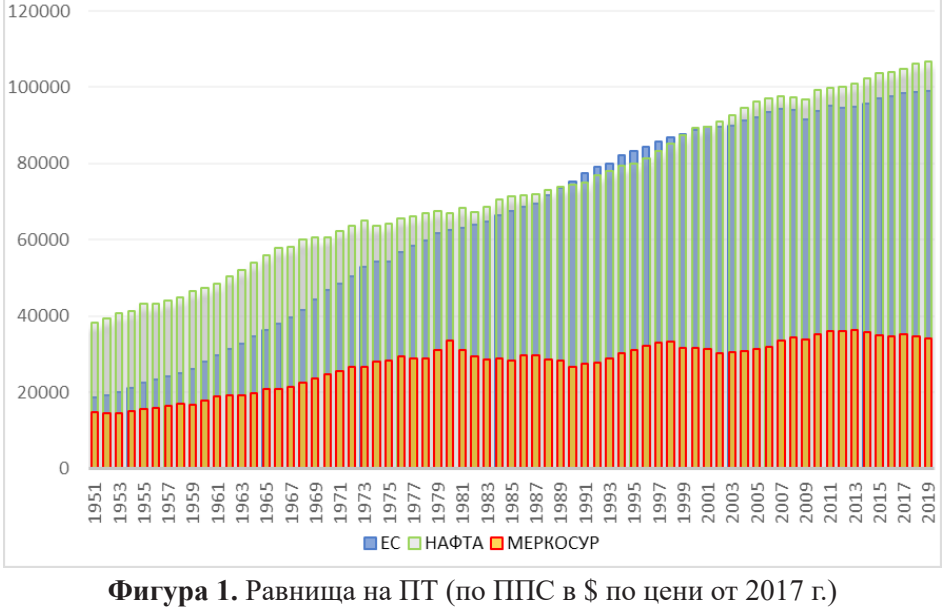

Фигура 1. Равнища на ПТ (по ППС в $ по цени от 2017 г.)
Източник: Авторови изчисления по данни от PWT

Според емпиричните данни през 1951 г. ПТ на ЕС е 18591$, което представлява 48.6% от ПТ на НАФТА и надвишава с 26.8% тази на Меркосур (фиг. 1). Впоследствие и в трите интеграционни обединения ПТ има възходящ тренд, който е по-силно изразен при ЕС и НАФТА и е сравнително слаб при МЕРКОСУР. С малки изключения темповете на прираст на ПТ в ЕС до средата на последното десетилетие на XX век са по-високи от тези на НАФТА, в резултат на което разликата между техните равнища постепенно намалява, а от 1990 до 1999 г. тя вече е в полза на ПТ в ЕС (фиг. 2). От началото на настоящото хилядолетие ПТ на НАФТА отново изпреварва тази на ЕС, като отклонението между тях нараства, макар и да е много по-малко, отколкото в предишния период. При МЕРКОСУР динамиката на ПТ показва определена цикличност, като до 1980 г. тя предимно нараства, а след това се промяна в различни посоки. През същата година равнището на ПТ на МЕРКОСУР изостава в най-малка степен спрямо равнищата на НАФТА и ЕС – с около 50%, а след това дистанцията с тях се увеличава.

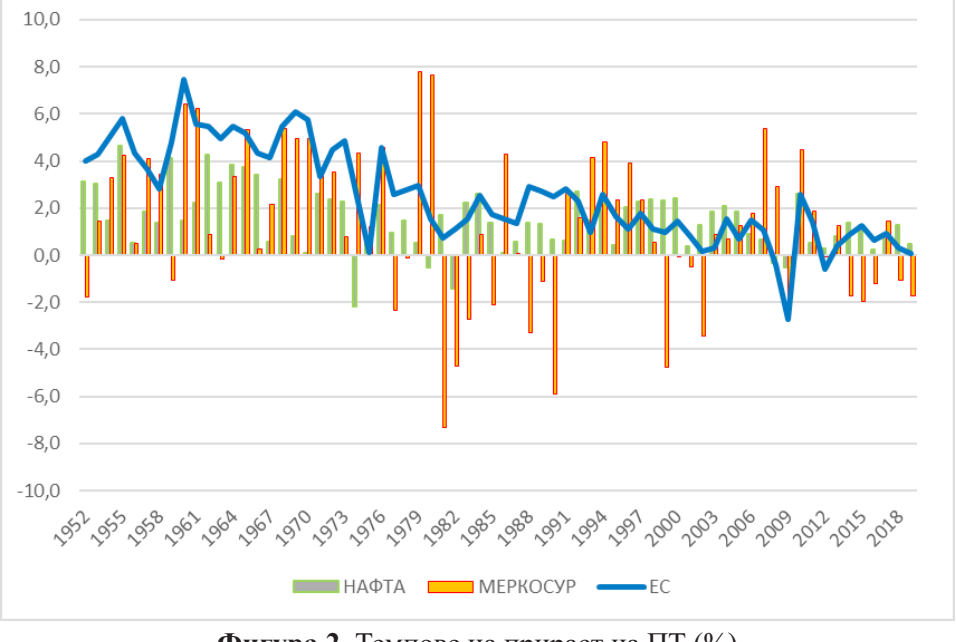

Фигура 2. Темпове на прираст на ПТ (%)
Източник: Авторови изчисления по данни от PWT

Темповете на прираст на ПТ и в трите интеграционни общности са с обща тенденция на намаление (фиг. 2). Това показва, че наблюдаваните през по-

следните три десетилетия технологични промени, свързани най-вече с дигитализацията на икономиките, не са в състояние да предизвикват нарастване на ПТ, съизмеримо с отчетеното през първите 40 години на разглеждания период. Основните причини са наличието на лагови ефекти от технологичните промени върху развитието на икономиките, намаляващите темпове на прираст на физическия, а в някои случаи и на човешкия капитал, а при НАФТА и ЕС – и достигнатите високи равнища на ПТ. Най-отчетлива тенденция на забавяне на ръста на ПТ има в ЕС, който от 2000 г. влошава относителната си позиция спрямо НАФТА, но отбелязва минимално подобрение спрямо МЕРКОСУР. Южноамериканският търговски блок се отличава с най-нестабилни темпове на прираст, които до края на 70-те години на XX век изпреварват тези на НАФТА, но след това се колебаят значително и в двете посоки вследствие на съчетаването на икономически, политически и социални кризи в региона. Вследствие на тях равнището на ПТ на МЕРКОСУР през 2019 г. е само 2.2 пъти по-високо, отколкото през 1951 г., докато при НАФТА то е 2.8 пъти. Най-голямо превишение на ПТ в края на периода спрямо началото отбелязва ЕС – 5.3 пъти, като над ¾ от него се дължи на динамиката на ПТ до 90-те години на XX век.

В рамките на ЕС най-висока ПТ средно за периода има Люксембург, като нивото ѝ е с 49.3% по-високо от нивото на Съюза[2]. Разминаването е около и над двукратно през първите осем години и впоследствие намалява устойчиво до 24.1%. На второ място се нарежда Ирландия, чиято ПТ надвишава средната за ЕС с 18.8%. При нея ПТ първоначално е по-висока от тази на Съюза, от началото на 60-те до средата на 90-те години на XX век спада под нея, а след това нараства ускорено и през 2019 г. е 2.1 пъти по-висока. В резултат на тази динамика от началото на XXI век Ирландия се превръща в лидер по равнище на ПТ в ЕС и през 2019 г. изпреварва Люксембург с над 70%. На следващо място според отклоненията си от стойността на ПТ на ЕС средно за периода се нареждат Нидерландия и Белгия – съответно с 14.7% и 12.4%, като конкретните отклонения намаляват във времето. През последната година Белгия заема трета позиция по ниво на ПТ, следвана непосредствено от Швеция, Австрия и Дания. По-големите страни имат по-близка ПТ до тази на Съюза, като по-голямо средно надвишаване има само при Италия – с 9.2%, докато при Франция то е с 4.6%. Средно за периода ПТ на Германия изостава спрямо ЕС с 3.1%, а при Испания изоставането е със 7.8%. През 2019 г. Франция доближава равнището на ПТ на Австрия и Дания, а Германия и в по-малка степен Испания се приближават до нивото на Италия. Най-голямо изоставане в ПТ спрямо ЕС средно за периода има при Португалия, Гърция и Финландия – съответно с 35.9%, 24.7% и 17.4%. В края на периода разликата между ПТ в Португалия и Гърция е само 3%, а Финландия се приближава до ПТ на по-големите страни и отстои от Испания с под 3%. Данните показват, че

са налице значителни и устойчиви различия в ПТ между държавите членки, като по-малките страни отчитат по-високи темпове на прираст на ПТ, което им позволява изпреварващо икономическо развитие.

Типичната за повечето време по-висока ПТ на НАФТА се дължи основно на по-високата производителност и мащаба на американската икономика. Средно за периода реалният БВП на един зает на САЩ надвишава стойността на търговския блок с 10.3%, като тенденцията е към увеличаване на отклонението. До средата на 90-те години то не надвишава 6 – 7%, а в повечето случаи и 4 – 5%, но впоследствие различието се задълбочава и през 2019 г. достига 21.6%. През същата година ПТ на САЩ възлиза на 129 903$ и надхвърля ПТ на Люксембург с 5.8%, но е равна на едва 62.1% от ПТ на Ирландия. ПТ на Канада средно за периода изостава от тази на НАФТА с 3.5%, което е резултат от по-ниските ѝ стойности през 50-те години и от началото на 90-те години на XX в. През 2019 г. ПТ на страната е около ¾ от тази на САЩ и превишава минимално ПТ на Германия. ПТ на Мексико средно за периода е едва 57% от тази на НАФТА, като разминаването между тях варира значително във времето. В началото на 50-те години то е около 50%, през 70-те години е около и над 70%, а от началото на XXI век се колебае между 40% и 50%. През последната година ПТ на Мексико се равнява на едва 1/3 от тази на САЩ и 45.1% от тази на Канада, като остава значително по-ниска от всички страни от ЕС. Нарастването на ПТ на всяка от трите страни общо за периода е много по-ниско, отколкото при всички страни от ЕС. Единственото изключение е при САЩ, чиято ПТ се увеличава с темп, равен на темпа на прираст на производителността на Люксембург. Това показва, че САЩ категорично са локомотивът на НАФТА и бъдещето на този търговски блок, както и преговорите с Европа, в съществена степен ще се определя именно от американската политика.

В рамките на МЕРКОСУР с най-висока ПТ се отличава Аржентина, чиято стойност средно за периода надхвърля стойността за търговския блок с 65.9%. Превишението през 50-те години на XX в. е близо два пъти, след което то бележи устойчиво намаление и в края на периода спада до 38.3%. Въпреки това през 2019 г. ПТ в Аржентина е по-висока от тази на Мексико. След Аржентина се нарежда Уругвай, чиято стойност на ПТ средно за периода съвпада с тази на общността. Това е свързано с превишение от над 20% през 50-те години на XX в. и през последните 7 години, а така също и с изоставане през повечето останали години. При Бразилия ПТ изостава от тази на МЕРКОСУР средно с 13.5%, като през първото десетилетие дистанцията между тях е между 40% и 30%, а през последните две десетилетия спада до 6 – 7%. През 2019 г. ПТ на Бразилия е малко над 2/3 от тази на Аржентина и малко под ¾ от тази на Уругвай и е почти равна на стойността за Канада през началната 1951 г. С най-ниска производителност в Южноамериканския блок са Боливия

и Парагвай, която изостава от ПТ на блока средно съответно с 53.4% и 37.4%. През 2019 г. ПТ на Боливия е 37.2% от тази на Аржентина и е почти равна на тази на Германия от 1951 г., докато ПТ на Парагвай е 55.3% от тази на Аржентина и е между тази на Дания и Белгия от 1951 г. Най-голям прираст на ПТ за разглеждания период има Бразилия – 2.7 пъти, а най-нисък – от едва 53% има водещата по равнище на ПТ производителност Аржентина. Различията в равнищата и темповете на прираст на ПТ в МЕРКОСУР показват догонващия характер на повечето икономики и нестабилността, с която се характеризират те. Това е предпоставка и за наличието на рискове в международната търговия и по-бавната степен на интеграция.

Заключение

ПТ е критичен фактор за икономическото развитие и благосъстоянието на отделните страни и интеграционни общности. На база на направения преглед и анализ в исторически аспект се открояват някои интересни тенденции. За анализирания период в трите интеграционни обединения ПТ има възходящ тренд, който е по-силно изразен при ЕС и НАФТА и е сравнително слаб при МЕРКОСУР. В рамките на ЕС най-висока ПТ средно за периода има Люксембург, а най-ниска е тази на Финландия спрямо Съюза. По-високата ПТ в НАФТА се дължи основно на по-високата производителност и мащаба на американската икономика, за която е характерно и най-високо изходно равнище. Интересен факт е, че за разглеждания период Аржентина е с най-висока ПТ в рамките на МЕРКОСУР, но с най-нисък темп на прираст. Това отразява остатъчните ефекти от водещото място на Аржентина в световната икономика в началото на XX век и последвалите сериозни социално-икономически сътресения в страната.

Въпреки наблюдаваните различия по страни темповете на прираст на ПТ и в трите интеграционни общности са с обща тенденция на намаление. Това показва, че наблюдаваните през последните три десетилетия технологични промени, свързани с ускорената дигитализация на икономиките, не са в състояние да увеличат ефективността на тяхното производство. Така се ограничават икономическата интеграция и външната търговия между страните вследствие на по-ниската конкурентоспособност на техните икономики и по-слабото разгръщане на потенциала за специализация и търговски обмен. Поставя се под съмнение ефектът от съвременните технологични трансформации като двигател на икономическия растеж и се разкрива, че самата интеграция не е достатъчна, за да се преодолеят структурните слабости, ограничаващи повишаването на ПТ в основните търговски блокове в световен мащаб.

Благодарности и финансиране

Това изследване е финансирано от Европейския съюз-NextGenerationEU чрез Националния план за възстановяване и устойчивост на Република България, проект № BG-RRP-2.004-0008-C01.

БЕЛЕЖКИ

1. Съчетаване на стагнация на производството при по-високи цени и инфлация. За първи път това понятие се използва от британския консервативен политик Иън Маклауд.
2. Стойностите на ПТ за всяка от страните в трите блока са изчислени от авторите по данни от PWT.

Acknowledgements & Funding

This study is financed by the European Union-NextGenerationEU, through the National Recovery and Resilience Plan of the Republic of Bulgaria, project № BG-RRP-2.004-0008-C01.

REFERENCES

AARONSON, S.; SULLIVAN, D. G., 2001. Growth in worker quality. *Economic Perspectives*, vol. 25, no. 4, pp. 53 – 74.

ATKINSON, R. D., 2018. *How ICT can restore lagging European productivity growth*. Information Technology & Innovation Foundation.

BALL, L.; MOFFITT, R., 2001. Productivity growth and the Phillips curve. *NBER Working Paper*, no. 8421. Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research.

BERNANKE, B. S., 2005. *The global saving glut and the U.S. current account deficit*. Washington, DC: Board of Governors of the Federal Reserve System.

BLANCHARD, O. J.; SUMMERS, L. H., 1986. Hysteresis and the European unemployment problem. *NBER Macroeconomics Annual*, vol. 1, pp. 15 – 78.

BRYNJOLFSSON, E.; ROCK, D.; SYVERSON, C., 2019. Artificial intelligence and the modern productivity paradox: A clash of expectations and statistics. In: AGRAWAL, A.; GANS, J.; GOLDFARB, A. (Eds.). *The economics of artificial intelligence: An agenda*. Chicago: University of Chicago Press, pp. 23 – 60.

BURDA, M.; WYPLOSZ, C., 2017. *Macroeconomics: A European text*. 7th ed. Oxford: Oxford University Press.

CHONG, Y.; JORDÀ, Ò.; TAYLOR, A. M., 2012. The Harrod–Balassa–Samuelson hypothesis: Real exchange rates and their long-run equilibrium. *International Economic Review*, vol. 53, no. 2, pp. 485 – 521.

DRAGHI, M., 2024. *Report on the future of European competitiveness*. Brussels: European Commission.

ESTEVÃO, M., 2004. Why is productivity growth in the euro area so low? *IMF Working Paper*, no. 04/200. Washington, DC: International Monetary Fund.

EUROPEAN COMMISSION, 2011. *European competitiveness report 2011*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

FEENSTRA, R. C.; INKLAAR, R.; TIMMER, M. P., 2015. The next generation of the Penn World Table. *American Economic Review*, vol. 105, no. 10, pp. 3150 – 3182. DOI: 10.1257/aer.20130954.

GÓMEZ-SALVADOR, R.; MUSSO, A.; STOCKER, M.; TURUNEN, J., 2006. Labour productivity developments in the euro area. *ECB Occasional Paper*, no. 53. Frankfurt: European Central Bank.

KRUEGER, D.; KUMAR, K. B., 2005. Skill-specific rather than general education: A reason for US–Europe growth differences? *Journal of Economic Growth*, vol. 10, no. 2, pp. 167 – 207.

KUTAN, A. M.; YIGIT, T. M., 2009. European integration, productivity growth and real convergence: Evidence from the new member states. *Economic Systems*, vol. 33, no. 2, pp. 127 – 137. 10.1016/j.ecosys.2009.03.002.

LOPEZ-GARCIA, P.; SZÖRFI, B., 2021. Labour productivity in the EU: Patterns, drivers and macroeconomic implications. *ECB Economic Bulletin*, issue 7.

MARELLI, E.; SIGNORELLI, M., 2010. Employment, productivity and models of growth in the EU. *International Journal of Manpower*, vol. 31, no. 7, pp. 732 – 754. DOI: 10.1108/01437721011081572.

NIEBEL, T., 2018. ICT and economic growth: Comparing developing, emerging and developed countries. *World Development*, vol. 104, pp. 197 – 211.

SCHWERDT, G.; TURUNEN, J., 2008. Euro area labor productivity developments and structural reform: A sectoral analysis. *ECB Working Paper*, no. 898. Frankfurt: European Central Bank.

VAN ARK, B.; O'MAHONY, M.; TIMMER, M. P., 2008. The productivity gap between Europe and the United States: Trends and causes. *Journal of Economic Perspectives*, vol. 22, no. 1, pp. 25 – 44. DOI: 10.1257/jep.22.1.25.

LABOUR PRODUCTIVITY AND INTEGRATION PROCESSES IN THE EU, NAFTA AND MERCOSUR COUNTRIES IN A HISTORICAL PERSPECTIVE

✉ **Dr. Dimitar Zlatinov, Assoc. Prof.**
ORCID iD: 0000-0001-5528-5961
Faculty of Economics and Business Administration
Sofia University "St. Kliment Ohridski"
Economic Research Institute at Bulgarian Academy of Sciences
E-mail: dzlatinov@feb.uni-sofia.bg;
d.zlatinov@iki.bas.bg

✉ **Dr. Stela Raleva, Assoc. Prof.**
ORCID iD: 0009-0002-0582-751X
Faculty of Economics and Business Administration
Sofia University "St. Kliment Ohridski"
Economic Research Institute at Bulgarian Academy of Sciences
E-mail: stela.raleva@feb.uni-sofia.bg
s.raleva@iki.bas.bg

✉ **Dr. Nadya Velinova-Sokolova, Prof.**
ORCID iD: 0000-0003-3367-6587
Faculty of Economics and Business Administration
Sofia University "St. Kliment Ohridski"
Department of Finance and Accounting
E-mail: nadya.sokolova@feb.uni-sofia.bg